

دو رساله درباره فتوت و تصوف در طريقت‌های صفویه و رفاعیه

تصحیح و تحقیق

مهران افشاری

مجموعه انتشارات
ادبی و تاریخی
موقوفات دکتر محمود افشار

[۷۷]
گنجینه زبان و ادبیات فارسی دری

هیئت گزینش کتاب و جایزه

دکتر سید مصطفی محقق داماد - دکتر محمد رضا شفیعی کدکنی - دکتر ژاله آموزگار - دکتر جلال خالقی مطلق
دکتر حسن انوری - دکتر فتح الله مجتبایی - دکتر محمود امیدسالار - کاوه بیات
دکتر محمد افشنین و قابی (مدیر انتشارات)

درگذشتگان

ایرج افشار - دکتر سید جعفر شهیدی - دکتر جواد شیخ الاسلامی - دکتر اصغر مهدوی - دکتر یحیی مهدوی

دورساله دربارهٔ فتوت و تصوف در طریقت‌های صفویه و رفاعیه

تصحیح و تحقیق مهران افشاری

گرافیست، طراح و مجری جلد
کاوه حسن بیگلو
سهوپلایابی
کوثر
لینیوگرافی
آزاده
چاپ من
حقيقیت
صحافی
تیراز
چاپ اول
۱۳۹۹ بهار

ناشر انتشارات دکتر محمود افشار
خیابان ولی‌عمر، بالاتراز جهاره بارک‌وی، خیابان عارف‌نسب، کوی لادن، شماره ۶
تلفن: ۰۲۷۱۷۱۱۵، دورنما: ۰۲۷۱۷۱۱۴
با همکاری انتشارات سخن
خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه، خیابان وحید نظری، بلاک ۴۸
تلفن: ۰۶۶۹۵۳۸۰۴-۵، دورنما: ۰۶۶۴۰۵۶۲
تلفن تماس برای تحویل کتاب در تهران و شهرستان‌ها
۰۶۶۹۵۳۸۰۴-۵

شورای تولیت

متولیان مقامی

رئیس مجلس - رئیس دیوان عالی کشور - وزیر فرهنگ (وزیر آموزش و پرورش)

وزیر بهدازی (وزیر بهداشت و درمان و آموزش پرشکی) - رئیس دانشگاه تهران (یا معاونان اول هریک از این پنج مقام) (طبق ماده ۲ و قننه)

متولیان منصوب و منسوب

دکتر سید مصطفی محقق داماد (رئیس شورا) - دکتر محمد رضا شفیعی کدکنی (جانشین: دکتر محمد اسلامی - بازرس)

سید محمود داعایی - دکتر علی محمد میر (جانشین: دکتر احمد میر)

ساسان دکتر افشار - آرش افشار (بازرس)

هیئت مدیره (منتخب شورای تولیت)

دکتر سید مصطفی محقق داماد (رئیس هیئت مدیره) - ابراهیم ابراهیمی (نایب رئیس هیئت مدیره، معاون قضائی دیوان عالی کشور)

دکتر محمد افشار وقاری (مدیر عامل) - معصومه پاک راد (خرانهدار)

درگذشتگان

دکتر مهدی آذر - حبیب الله آموگار - دکتر جمشید آموگار

ایرج افشار، سرپرست عالی و بازرس (منصب واقف، از ۱۳۸۹-۱۳۶۳ - مهر بازو دکتر افشار

مهندس نادر افشار - بهروز افشار بزدی - دکتر سید جعفر شمیدی، رئیس هیأت مدیره (از ۱۳۸۳ تا ۱۳۶۳)

دکtor جواد شیخ الاسلامی - اللہیار صالح - دکtor منوچهر مرتضوی - دکtor اصغر مهدوی - دکtor یحیی مهدوی - دکtor محمدعلی هدایتی

بهنام پروردگار

یادداشت واقف

اول

طبق ماده ۲۳ وقفنامه اول مورخ یازدهم دی ماه ۱۳۳۷ ه. ش. درآمد باید صرف ترجمه و تألیف و چاپ کتب و رسالات که با هدف این موقوفات موافق باشد و همچنین کمک به مجله آینده در صورت احتیاج و احتمالاً دادن جوازی به نویسندهان به شرح دستور این وقفنامه گردد.

دوم

هدف اساسی این بنیاد ملی طبق ماده ۲۵ وقفنامه تعیین زبان فارسی و تحکیم وحدت ملی در ایران می‌باشد. بنابر این کتبی که با بودجه این موقوفات منتشر می‌شود باید مربوط به لغت و دستور و ادبیات فارسی و جغرافیای تاریخی و تاریخ ایران باشد. کتب کلاسیکی مدارس عمومی نباید پادرآمد این موقوفات چاپ شود.

سوم

طبق ماده ۲۶ مقداری از کتب و رسالات چاپ شده با بودجه این موقوفات باید به طور هدیه و به نام این موقوفات به مؤسسات فرهنگی، کتابخانه‌ها و قرائتخانه‌های عمومی ایران و خارج و بعضی از دانشمندان ایران و مستشرقین خارجی فرستاده شود.

چهارم

چون نظر بازگانی در انتشارات این موقوفات نیست و تا حدی تحمل زیان هم جایز است طبق ماده ۲۷ وقفنامه هیچ کتاب و رساله نباید کمتر از قیمت تمام شده و همچنین مبلغی زائد از بهای تمام شده با افزایش صدی ده تا بیست و پنج قیمت‌گذاری شود... این افزایش ۲۵ درصد به واسطه حداقل حق الرحمه فروشندهان و هزینه‌های است که برای پست و غیره تحمیل می‌شود. از کتابفروشان تقاضا داریم که در این امر خیر ملی که ابدأ جنبه تجاری ندارد با ما می‌اری و تشریک مساعی بنمایند.

پنجم

بر اساس موافقتنامه دوم (مورخ ۱۳۵۲/۴/۱۲) که میان واقف و دانشگاه طهران به امضاء رسیده، قسمتهای مهمی از رقبات، مانند جایگاه سازمان لغتنامه دهخدا و محل مؤسسه باستان‌شناسی به طور رایگان به دانشگاه طهران واگذار شده و رقبات دیگری هم با درآمد آنها طبق ماده دوم برای اجرای مفاد وقفتname که از جمله عبارت از دادن جوائز ادبی و نشر کتب تاریخی و لغوی راجع به ایران (به استثنای کتب درسی) می‌باشد در اختیار دانشگاه طهران قرار می‌گیرد که وصول نموده و به نام این موقوفات اعطای و نشر گردد.

ششم

چون طبق ماده ۳ موافقتنامه نامبرده مقر شده است که از طرف ریاست دانشگاه یک‌نفر از متولیان این موقوفات که از طرف واقف به عضویت کمیته انتشارات بنیاد معین شده باشد برای سرپرستی اداره امور جوائز و نشر کتاب انتخاب شود ریاست دانشگاه آقای ایرج افشار را که از متولیان شورای تولیت است و از طرف واقف نیز به عضویت کمیته نامبرده معین شده به سمت سرپرست انتخاب و برقرار نمودند.

هفتم

چون نگارنده این سطور به واسطه کبر سن (سال شمسی ۸۶) از این پس نخواهم توانست به سرپرستی این کارها پردازم، از این پس تمام اختیارات خود را در انتخاب تألیف و ترجمه و خرید کتب و غیره به فرزند ارشد خود ایرج افشار واگذار کردم. در این چند سال اخیر هم که ده جلد از تألیفات خودم از طرف موقوفات به طبع رسیده با کوشش و سرپرستی وی بوده است. کسانی که مایل به همکاری در تألیف یا ترجمه و نشر کتاب هستند می‌توانند به او مراجعه کنند. تنها شرط کار موافق بودن تألیف و ترجمه با هدف‌های این بنیاد، یعنی ترقی ملت و کشور و تعمیم زبان فارسی و تکمیل وحدت ملی در ایران که وطن مشترک و زبان رسمی و ملی همه ایرانیان است می‌باشد.

هشتم

این یادداشت کلی برای چاپ در آغاز هر یک از نشریات این بنیاد نوشته شده است.

دکتر محمود افشار بزدی

آذر ماه ۱۳۵۸ شمسی

تکمله سوم

کتبی که با بودجه این موقوفات طبع و توزیع می‌شود باید کاملاً منطبق با نیت واقف و هدف وقفنامه باشد. اگر همه تأییفات و مجموعه‌هایی که به قلم واقف قصد چاپ آنها را با مال خود داشت، ولی زمانی که این مطابقت را ندارد به سبب این است که واقف قصد چاپ آنها را با مال خود داشت، ولی زمانی که دارایی خود را وقف عام مخصوصاً برای انتشارات کتب تاریخی و ادبی نمود چاپ کتب خود را هم که دارای همین جنبه‌هاست به عهده بنیاد واگذار کرد.

اما این مجوز آن نیست که تأییفات دیگر را هم از هر نوع که باشد و برسد چاپ نماید. کتب نظم و نثری از گذشتگان یا آیندگان با بودجه آن چاپ خواهد شد که هدف غایی واقف را که ترویج زبان دری و تحکیم وحدت ملی ایران است دربرداشته، کتبی که بوبی از ناحیه‌گرایی و جدایی طلبی و حکایت از رواج زبان‌های خارجی به قصد تضعیف زبان دری و دیگر چیزهای تفرقه‌آمیز و روش‌ها و سیاست‌های فنه‌انگیز داشته باشد نباید با بودجه این موقوفات طبع و توزیع شود.

نکته دیگر آنکه چون شاید برای چاپ کتب و فرهنگ‌نامه فارسی که دایرۀ مانند یعنی انسیکلوپدی باشد و تاریخ کامل ایران که اوراق زیاد و هزینه بیشتر دارد، درآمد ماهیانه بنیاد کفاف خرج آنها را نداده می‌توان با اندوخته بنیکی این موقوفات چاپ نمود، به شرط آن که اجازه واقف در زمان حیات و موافقت شورای تولیت بعد از ممات یا هر کس و دستگاهی که قانوناً قائم مقام آهه است باشد.

در تکمله دوم یادداشت واقف، منتشره در جلد سوم افغان‌نامه نگاشتم که کتب و رسالاتی که با بودجه این موقوفات چاپ می‌شود باید متزه باشد از تحریکات سیاسی، مخصوصاً آلده نباشد به اغراض سیاسی خارجی در لفافه پژوهش تاریخی و ادبی ایران شناسی... و در پایان آن تکمله افزودم بیم داشتم که مبادا چنین رسالاتی سال‌ها بعد از مanaxواسته و ندانسته، به وسیله این بنیاد چاپ شود. پس لازم بود که در این یادداشت تذکری داده شود... عده‌های مخاطب این یادآوری‌ها بنیاد موقوفات خود ماست نه مؤسسات انتشاراتی دیگر که هر یک روش خاص خود را دارد و ما دخالتی در کار آنها نداریم.

تا زمانی که نویسنده این سطور متولی هستم و فرزند دانشمند من، ایرج افشار که به رموز نویسنگی کاملاً آگاه می‌باشد سرپرست انتشارات این بنیاد است، موجبی برای نگرانی نخواهد بود و بعد از ما هم امید است که این روش ادامه یابد. ان شاء الله

تکمله و تبصره

یادداشت واقف چند روز پیش از درگذشت (۲۸ آذر ۱۳۶۲) برای اطلاع نویسندها.

کتب نظم و نثری از گذشتگان یا آیندگان که با سرمایه و درآمد این بنیاد چاپ و توزیع می‌شود باید منطبق با نیت و هدف و قنامه باشد و مررّج زبان دری در قلمرو این زبان و تحکیم وحدت ملی و تمامیت کشور ایران باشد و بویی از ناحیه‌گرایی و جدایی طلبی ندهد، و حمایت و ترویج از لهجه‌های محلی و زبان‌های خارجی به قصد تعضیف زبان فارسی دری نکند. خلاصه آنکه این کتاب‌ها و رسالات باید منزه باشد از روش‌های تفرقه‌آمیز و سیاست‌های فتنه‌انگیز، چه به طور مرموز و چه علنی مخصوصاً نباید آلوده باشد به اغراض سیاسی خارجی در لفافه پژوهش تاریخی، نزدی یا ادبی و فرهنگی و ایران‌شناسی.

کتب تاریخی و ادبی عالمانه خارجی که از عربی و ترکی و فرنگی و روسی به فارسی ترجمه می‌شود اگر دارای هر دو جنبه از سود و زیان باشد باید قسمت سودمند آنها ترجمه شود. قسمت زبان بخش اگر ترجمه شود باید به قصد مبارزه و مقابله عالمانه با آن باشد نه جاهلانه، زیرا گفته منطقی ممکن است مؤثر باشد، نه شانتاز و هوچی‌گری. این بنیاد در انتشارات خود باید در هر حال از دروغ و ناسزا پرهیز کند. به گفته نظامی گنجوی:

چونتوان راستی را درج کردن دروغی را باید خرج کردن

برای چاپ و انتشار کتب و رسالات نه تنها هزینه و حق الزرحمه نمی‌خواهیم، بلکه به سبب اهمیت فوق العاده سودمند بودن کتاب، جایزه نیز می‌پردازیم. این بنیاد در چاپ و انتشار کتاب‌های خود به طور مسلم ضرر مادی دارد، زیرا کمتر از ارزش تمام شدن از کاغذ و چاپ و غیره از راه فروش درآمد دارد. شاید بعضی تصور کنند که کار ما شبیه به معامله مران‌الدین باشد که تخریم روح می‌خرید دانه‌ای دو شاهی، می‌پخت و رنگ می‌کرد و می‌فروخت یک شاهی! عقیده‌ما براین است که اگر در این سود، ضرر مادی و مالی می‌کنیم سود معنوی که منظور ماست می‌بریم، و آن اینکه عقیده خود را که ترویج زبان دری و تحکیم وحدت ملی و تمامیت ارضی ایران است رواج می‌دهیم. این زبان را به حساب مصارف وقف در راه ایده‌آل و هدف ملی خود محسوب می‌داریم.

برای اطلاعات و توضیحات بیشتر لطفاً به تکمله منتشرشده در ابتدای کتاب‌های این بنیاد که اضافات و تفاوت‌هایی با هم دارد توجه فرمایید.

خوشا وقت شوریدگان غمش
اگر زخم بینند و گر مر همش
گدایانی از پادشاهی نفور
به امیدش اندر گدایی صبور

با یاد دوست و استاد فرزانه و وارسته‌ام،
دانشمند فقید، مرحوم استاد عبدالحسین
حائری (۱۳۰۶ - ۱۳۹۴) که زندگی کردنش
شاهکارش بود.

فهرست مطالب

یادداشت	۱۷
رساله در طریقت صفویه	۲۳
دیباچه	۲۵
فصل در بیان اذکاری که صاحب ریاضت باید بگوید	۴۵
باب در آداب ذکر مبتدی	۵۳
باب مناجات به اسم حضرات پیران اهل سلسلة خود	۵۵
ارکان طریقت صفویه	۵۷
رساله در طریقت رفاعیه	۵۹
دیباچه	۶۱
فصل اول در بیان مراض	۷۱
فصل دوم پیر توبه است	۷۵
فصل سیوم پیر کسوت است	۷۷
فصل در حقیقت صورت	۸۱
نسبة الخرقه	۸۵
باب در بیان فرض و سنت پرچم	۸۷
فصل چهارم پیر مربی است	۸۹
باب در بیان آنکه میان بستن بر چند باب است	۱۰۳
مراض راندن	۱۰۷
تعلیقات و توضیحات	۱۱۱

۱۴۵	فهرستها
۱۴۷	فهرست منابع و مأخذ
۱۵۵	فهرست آیه‌های قرآن مجید
۱۵۷	فهرست احادیث و روایت و اقوال عربی
۱۵۸	فهرست شعرها بر اساس حرف آغازین
۱۶۰	فهرست نام جایها و شهرها
۱۶۱	فهرست ملل و نحل، قومها و طریقتهای
۱۶۴	فهرست نام کسان
۱۶۹	فهرست واژه‌های ویژه و مصطلحات و تعبیرات خاص

خدایا، جهانپادشاهی توراست
ز ما خدمت آید، خدایی توراست
نظامی گنجه‌ای

یادداشت

دفتری که از نظر خوانندگان گرامی می‌گذرد دربردارنده سه بخش است. بخش نخست رساله در طریقت صفویه، بخش دوم رساله در طریقت رفاعیه و بخش سوم تعلیقات و توضیحات است. رساله در طریقت صفویه براساس نسخه خطی منحصر به‌فردی تصحیح شده که زمانی به مرحوم استاد عبدالعظیم خان قریب گرکانی تعلق داشته است. این رساله طریقت تصوّف صفویان یعنی اعقاب شاه اسماعیل اول (درگذشت: ۹۳۰ ق.) را می‌شناشاند و نکته‌هایی بس مهم و بی‌نظیر را درباره تصوّف و تشیع صفویان در بر دارد که تاکنون از نظر پژوهشگران پوشیده مانده بوده است. رساله در طریقت رفاعیه هم در نوع خود بی‌نظیر است که براساس نسخه‌ای خطی و ناشناخته محفوظ در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران تصحیح شده است و نخستین رساله فارسی از پیروان سید احمد رفاعی (درگذشت: ۵۷۸ ق.) است که در ایران منتشر می‌شود. بخش سوم تعلیقات و توضیحات این جانب درباره برخی از مطالب، اعلام، تعبیرات و مصطلحاتِ دو رساله طریقت صفویه و طریقت رفاعیه است که موارد توضیح داده شده را در متن رساله‌ها با عدد درون قلاب، مشخص کرده‌ام و خواننده می‌تواند براساس آن عددها توضیحات را در بخش تعلیقات بیابد. خواهش نگارنده از خواننده محترم این است که حتماً بخش تعلیقات و توضیحات را مطالعه

کند؛ چه نکته‌هایی تازه را در بر دارد که کمتر در کتابی دیگر می‌توان یافت و همچنین خواننده فاضل را در فهم و درک مطالب رساله‌ها یاری می‌رساند و به مقایسه مطالب این دو رساله با مباحث فتوت‌نامه‌ها و رساله‌های قلندران و خاکساران می‌پردازد و سرچشمۀ تعبیرات و روایتها و حکایتهای این دو رساله را به خواننده می‌شناساند.

هرچه زمان بیشتر می‌گذرد و با منابع دست‌نوشته ناشناخته درباره تصوّف بیشتر آشنا می‌شوم، باورم به درستی این نظریه که سالها پیش مطرح کرده‌ام بیشتر می‌شود که همانا تصوّف از سده‌های دهم و یازدهم به بعد سخت از آیین قلندری و به‌تبع آن از فتوت متأثر شده است، به‌گونه‌ای که اگر احتیاط کنم و نگویم همه، باید بگویم که بیشتر طریقتهای صوفیان امروزه از فتوت و قلندری چگونه از فتوت درباره اینکه فتوت و ارتباط آن با تصوّف چیست و آیین قلندری چگونه از فتوت پدید آمده است، در آثار پیشین خود بارها سخن‌گفته‌ام و تکرار آن سخنان در اینجا هم برای بند و هم از برای خوانندگانی که آثار این حقیر را پیگیری می‌کنند، ملال‌انگیز خواهد بود.

به هر تقدیر، کتابچه‌ای که پیش رو دارید در راستای همان چاپ و نشر رساله‌های فتوت و قلندری است که تاکنون به فضل پروردگار انجام داده‌ام، و تأثیرپذیری دو طریقت صفویه و رفاعیه را از فتوت و قلندری ببروشنی نشان می‌دهد. طرفه آنکه هر دو رساله با بحث درباره هشت مقام آغاز گردیده است که نمونه‌های آن را در فتوت‌نامه‌ها و رسائل خاکساریه می‌توان ملاحظه کرد. رساله نخست که درباره صفویه است، به صراحت تشییع را مذهب برق می‌داند و ماجراجی غدیر خم را به همان صورت افسانه‌آمیز که در فتوت‌نامه‌ها آمده است، شرح می‌دهد و آن ماجراجی تاریخی را به افسانه کمر بستن پیامبر (ص) امیر المؤمنین علی(ع) را، و کمر بستن علی(ع) هفده تن را که نخستین آنان سلمان فارسی است، پیوند می‌دهد. نویسنده رساله دوازده امام شیعیان را نام می‌برد و می‌کوشد بین مشایخ تصوّف و ائمه اطهار(ع) ارتباط و پیوند برقرار کند. رساله حال و هوای دوران

صفویه را دارد و قویاً پادشاهان و سادات صفوی را تکریم می‌کند. رساله دوم به صراحة می‌گوید که درباره طریقت رفاعیه است که برخلاف صفویه در ایران به سر نمی‌برده‌اند، بلکه در سرزمینهای مجاور ایران از جمله عراق و ترکیه فعال بوده‌اند و هنوز هم هستند. در این رساله به جای سادات صفوی با سادات رفاعی سروکار داریم. بیشتر مباحث این رساله همان سخنان مندرج در فتوت‌نامه‌ها و رساله‌های قلندری است و مشحون از اصطلاحات اهل فتوت و قلندریه است. براساس تأثیرپذیری رفاعیه از فتوت و قلندری، تمایل به تشیع در این رساله هم بیش و کم نمودار است اما تردیدی نیست که نویسنده رساله خود سنی‌مذهب بوده است، زیرا برای امیرالمؤمنین علی (ع) تعبیرات رضی‌الله‌عن‌ه و یا کرم‌الله‌وجهه را به جای علیه السلام به کار برده است.

به هر تقدیر، این هر دو رساله منابعی ارزشمند برای پژوهشگران تاریخ اجتماعی و مطالعات درباره تصوّف و طریقتهای صوفیان به شمار می‌آیند. از دوست فاضل و جوانم، آقای دکتر آرش سری که این کتاب را به دقت مطالعه کرد و برخی از اشتباههای چاپی آن را اصلاح و چند نکته ارزنده را در تصحیح متنها یادآوری فرمود، بسیار سپاسگزارم. همچنین از جناب دکتر محمد افشن و فایی، مدیر فاضل موقوفات دکتر محمود افشار، که با همکارشان متن مصحّح رساله‌ها را باری دیگر با نسخه‌های خطی آنها مقابله کردند و برخی از خطاهایم را متذکر شدند و کتاب را ویرایش نمودند و کاربرد اصطلاح «کلمه‌چی» را در دیوان اسراری یادآوری کردند، کمال تشریف را دارم.

اکنون که به فضل و کرم حضرت حق - جل جلاله - این دو رساله در طریقتهای صفویه و رفاعیه آماده طبع و نشر می‌گردد، سی سال از آغاز مطالعات و تحقیقات درباره تصوّف، فتوت و قلندری می‌گذرد. دورانی را به خاطر می‌آورم که تازه مرز بیست‌سالگی را گذرانده بودم و دانشجوی دوره کارشناسی ادبیات فارسی بودم و با شور و اشتیاق در جستجوی منابع دست‌نوشته فتوت و قلندری به کتابخانه‌ها مراجعه می‌کردم. اما برای دیدن نسخه‌های خطی محفوظ در کتابخانه مرکزی

دانشگاه تهران و تهیه عکس از آنها، چون دانشجوی دانشگاه تهران نبودم و در مقطع کارشناسی تحصیل می‌کردم و نه بالاتر، در دوره ریاست دکتر فیروز حریرچی بر کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران که ذهن‌های آشنا‌یی با دانش و اخلاق کتابداری نداشت، چه خون دلها که خوردم و با ممانعت و بدرفتاری و کمی خشونت و شاید هم توھین رو به رو شدم. تنها مسؤولان تالار نسخه‌های خطی، دو بانوی محترم، خانمها املشی و حرّی بودند که برای بندۀ دل می‌سوازاندند و به رغم قوانین غیرمنطقی کتابخانه، نسخه‌های خطی را در اختیار می‌گذاشتند، اما مقامهای بالاتر اجازه تهیه عکس از آنها را نمی‌دادند. بعدها در دوره ریاست دکتر جلیل تجلیل بر کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نیز همین رویه ادامه داشت. او هم هیچ از کتابداری و نسخه‌شناسی نمی‌دانست اما بر کرسی استاد بی‌نظیر کتابشناسی و کتابداری، شادروان استاد ایرج افشار تکیه زده بود.

باری، در آن سالیان پرالتهاب هنگامی که برای دیدن نسخه‌های خطی چند فتوت‌نامه محفوظ در کتابخانه مجلس به مدیر و رئیس کتابخانه مجلس، مرحوم استاد عبدالحسین حائری، مراجعه کردم، نه تنها با مهربانی و خوشوبی نسخه‌های خطی را به دستم دادند و به همکاران خود فرمودند تا به آسانی عکس نسخه‌هایی که می‌خواستم ازبرایم آماده گردید، حتی بندۀ را به مطالعه و پژوهش درباره فتوت و قلندری بسیار تشویق کردند و بسیار اطلاعات مفید در اختیار گذاشتند و نسخه‌هایی را هم که نمی‌شناختم به بندۀ معزّفی کردند. سپس که بیشتر به کتابخانه مجلس مراجعه کردم و استاد بیشتر مرا شناختند، فرمودند که هرگاه به کتابخانه مجلس رفتم در دفتر کار ایشان در جوارشان بنشینم تا ضمن مطالعه باهم گفتگو کنیم و آن بزرگ‌مرد فرشته‌خوی بندۀ دانشجوی جوان را به همنشینی و هم‌سخنی با خود مفتخر گردانید و حتی در آن دورانها بندۀ را به مرحوم استاد ایرج افشار معرفی فرمود تا فتوت‌نامه‌های کتابخانه مجلس را که تصحیح کرده بودم، در نامه‌واره دکتر محمود افشار و مقاله‌هایم را در گرامی مجله آینده چاپ و منتشر فرمایند.

اکنون نمی‌دانم کدامیں دیوسیرتان وارونه کار، واقعیتها را قلب و دگرگون کرده و شایع

نموده‌اند که شادروان استاد عبدالحسین حائری نسخه‌های خطی کتابخانه مجلس را در اختیار اهل مطالعه و پژوهشگران نمی‌گذاشته‌اند، استغفرالله، ضنیت داشته‌اند که طالبان از نسخه‌های خطی کتابخانه مجلس استفاده کنند! پیشینه مطالعه و تحقیق این بندۀ حقیر در کتابخانه مجلس به ریاست مرحوم استاد حائری، خود گواه صدق است که این سخن و شایعه دروغ مغض است. این جانب در طی سالها همنشینی و هم‌سخنی با مرحوم استاد حائری در دفتر ریاست کتابخانه مجلس، بارها شاهد بوده‌ام که آن مرد بزرگ با چه دلسوزی به مراجعه کنندگان خود خدمت می‌کرد و هر کس به او روی می‌آورد، با دست خالی و بی‌بهره از کتابخانه بیرون نمی‌رفت. دشمنان دروغ‌پرداز آن مرد نیکو خصال درستکار را شرم باد!
باری، از آن روی که در کارهای پژوهشی خود، بویژه تصحیح و نشر فتوت‌نامه‌ها رهین مهربانی، دانش و راهنمایی مرحوم استاد عبدالحسین حائری‌ام، خوش دارم به رسم حق‌شناسی این یادداشت را هم با یاد آن دانشمند فروتن بی‌ادعا، آن بندۀ آزادۀ پرورده‌گار، آن دوست و استاد فرزانه و وارسته از عالم خاک، به پایان برم و به روان روشن و تابناک وی در بهشت خدا درود فرستم که چنانکه یگانه فرزند دل‌بندش بر سنگ مزارش در قبرستان شیخان قم نوشته: با نور زیست و اسیر شب نشد.
رحمۃ اللہ علیہ رحمۃ واسعة۔

و ما توفیقی الْأَبَّالَةُ عَلَيْهِ تَوْكِّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ

مهران افشاری

جمال‌آباد نیاوران، ۹ تیرماه ۱۳۹۸